

Vorbij de autonomie

door drs. Eduard Groen

Inleiding

De gemeente is autonoom, net als het individu in deze hedendaagse maatschappij. We moeten ons zo onafhankelijk mogelijk maken, want afhankelijkheid beperkt onze autonomie. In dit artikel ga ik in op dat autonomie denken aan de hand van drie vragen.

De eerste is: wie ben ik? Die vraag gaat over onze identiteit als individu en ook over die van de gemeente.

De tweede vraag is: waar ben je? Die vraag stelt God aan Adam in het paradijs en is een vraag naar de relatie tussen God en de mens. Is de mens wel bedoeld om autonoom te zijn?

De derde vraag luidt: waar is je broeder? Die vraag krijgt Kaïn mee nadat Abel door hem vermoord is. Daarin gaat het om de medemenselijke relatie en welke rol God daarin wil spelen.

Ten slotte zal ik een aantal conclusies neerleggen en een paar stellingen die hopelijk aanleiding geven tot verdere discussie en doordenking. Want dat is wat we beogen met dit soort artikelen. Het moet aanzetten tot nadenken over de praktijk in de gemeente en in de discussie kunnen we hopelijk weer een stap verder komen.

Wie ben ik?

Dit is misschien wel een van de meest gestelde vragen van deze tijd. Wie ben ik en wie ben jij? De vraag naar wie ik eigenlijk ben is de vraag naar de identiteit.¹

“Identiteit hangt nu samen met een dynamisch proces van zelfbeleving en zelfbepaling, dat berust op een niet aflatende interpretatie van zichzelf in interactie of onderhandeling met de sociale omgeving.”²

Opvallend in deze omschrijving is de nadruk op het zelf, het individu. Dat is een typerend kenmerk van de moderne mens. In het algemeen laat men de moderne periode starten met het gedachtegoed van de filosoof Descartes, die naar een fundament zocht voor de kennis. Het enige dat hij vond was dat hij twijfelde, dus dacht hij en dus was hij (“ik denk dus ik ben”). Daarmee verschoof de grond van kennis van God naar de mens. Een cartesiaanse wending naar het subject, met een ik-georiënteerde filosofie.³ De mens is de maat van alle dingen geworden. Ook de erkenning van God is gebaseerd op de autonomie van het denkende en erkennende ik.⁴ De mens dacht en daarmee werd de rede belangrijk. In de Middeleeuwen geloofde men om te kunnen begrijpen, in de moderne tijd geloofde men wat men kon begrijpen.⁵ De rede verving de openbaring als bron voor waarheid. In het moderne denken ligt de nadruk op autonomie en vooruitgang, op natuur en harmonie.⁶

In dit artikel gaan we vooral in op de autonomie. Die komt tot uiting in een onafhankelijkheidsstreven. De mens maakte zich los van de knellende banden uit het verleden en weekte zich los van de groepen waartoe hij behoorde. Charles Taylor ziet daarin een langlopende lijn.⁷ Die begint bij Abraham die zich losmaakt van zijn familie in Ur der

---

¹ Ruard Ganzevoort en Jan Visser, *Zorg voor het verhaal*, Zoetermeer 2007 p.47

² *Ibid.* p.49

³³ Rolf Hille, *Der moderne Individualismus – seine philosophischen Grundlagen und seine theologische Kritik* in Eberhard Hahn, *Was hält Christen zusammen?* Tübingen, 2000 p.59

⁴ *Ibid.* p.61

⁵ Stanley J. Grenz, *A primer on postmodernism*, Grand Rapids/Cambridge 1996 p.62

⁶ *Ibid.* p.68

⁷ Charles Taylor, *moderniteit in meervoud*, Kampen 2005 p. 55 e.v.

Chaldeeën om een universele God te dienen die Schepper is van alle mensen. Bij Jezus zien we die tendens zich uitbreiden. Christenen verlaten hun familie om bij het universele volk Gods te horen. In de Reformatie vindt een nieuwe wending naar het individu plaats als Luther zich afvraagt: hoe krijg ik een genadige God? Die nadruk op het individu is een kenmerk geworden van de moderne tijd. Niet de groep, de landheer of de kerk is het hoogste, maar het individu in zijn onafhankelijkheid. Je kiest waartoe je wilt behoren. Dat krijgt uitdrukking in het congregationele denken, de stroming binnen het christendom waartoe ook de baptisten horen. De gemeente bestaat uit mensen die vrijwillig zijn toegetreten. Ons denken in individuen is vanzelfsprekend geworden, stelt Taylor. Dat brengt mij op de gedachte dat ons congregationele denken is opgekomen uit het moderne denken en daar ook aan heeft bijgedragen. Ook in de gemeente kennen we een grote nadruk op de individuele verantwoordelijkheid en de eigen beslissingsbevoegdheid en daar is naar mijn mening ook niets mis mee. We zien dat denken ook terug in discussies op de Algemene Vergadering van de Unie van Baptistengemeenten in Nederland (AV). De gemeente is autonoom. Een gemeente kan en mag uitspraken van de AV naast zich neer leggen.

Maar wat betekent dan autonomie in deze tijd? Op individueel niveau is dat vooral onafhankelijk zijn van anderen. Het autonome bewustzijn van de mens maakt dat de mens de wereld modelleert naar zijn eigen ontwerp en wil.⁸ De autonome vrijheid maakt de mens tot een vrolijke kracht die ronddraait in zichzelf.⁹ Hij is zichzelf tot wet geworden. Dat is ook de letterlijke betekenis van auto-nomie. Dat is een samenvoegen van het woord auto (zelf) en nomos (wet). Aan die autonomie is de vrijheid verbonden, vrijheid om zelf te kiezen en we kunnen alles kiezen. Opvallend in deze is de eis van de moderne tijd dat iedere mens autonoom moet zijn en dat iedereen in vrijheid moet handelen. Dat is geen keuze, dat is een verplichting.

Maar wat is dan de betekenis van autonome gemeente? Handelt die zonder een richtlijn van buitenaf? En hoe zit het dan met de enkeling in de gemeente? Zijn baptisten gemeenten wel met elkaar verbonden?

Om met dat laatste te beginnen, het lijkt er niet echt op dat we met elkaar verbonden zijn. In een enkele regio komen vertegenwoordigers van gemeenten bij elkaar, maar in het algemeen is er weinig tot geen lokaal contact. Gemeenten lijken elkaar eerder te negeren dan op te zoeken. In de afgelopen jaren heeft het dienstencentrum van de Unie van Baptistengemeenten hier hard aan gewerkt, met een paar bescheiden succesjes, de richting is gevonden. Dat zal er niet beter op worden als de Uniegemeenten meer samen gaan werken met de ABC-gemeenten. Hoezeer ik deze beweging ook toejuich op landelijk niveau, het maakt ons sterker, op lokaal niveau hebben we daar straks nog een stevige dobber aan. Ons autonome denken zit ons dan stevig in de weg. We willen vrij en onafhankelijk kunnen beslissen.

Dat maakt de gemeenten net zo goed tot een vrolijke kracht die rond gaat, om Levinas nog maar eens te gebruiken. We zijn vooral in onszelf gekeerd, Uniegemeenten en ABC-gemeenten. Zonder een contact met de buitenwereld zoeken we elkaar op zondagmorgen op om de lof van God te bezingen, het Woord te horen en te constateren dat we het goed hebben met elkaar. Tegelijk klagen we in de gemeente over de vrijheid van het individu in de gemeente. Het gebrek aan inzet of verantwoordelijkheid, de vrijblijvendheid van deze tijd. Naar mijn mening hangt dat samen met het denken in termen van autonome gemeente. Een autonome gemeente is een moderne uitdrukking en vraagt ook om autonome mensen die hun eigen gang kunnen gaan los van de ander. We zijn een kind van de moderniteit ook al hebben we de nodige kritiek geuit op de moderne theologie, in ieder geval aan het eind van de vorige eeuw. We uiten kritiek op het individualisme van deze tijd, zonder te beseffen dat onze theologie voortkomt uit dat individualisme en daar ook mee verbonden is.

---

⁸ Theo de Boer, *Tussen filosofie en profetie*, Baarn 1976, p. 14

⁹ *ibid* p. 63

Waar ben je?

Misschien moeten we ons bezinnen op dat individualisme. De mens van deze tijd met zijn eigen mobieltje en de continue vraag aan de ander: waar ben je? In de bus, op school of in de winkel. Er is een speciaal programma op de smartphone waar je aan anderen kunt laten zien waar je bent en waar je bent geweest. Het individualisme van nu wordt gekenmerkt door de vraag: waar ben je?

Het is ook de eerste vraag die God stelt aan Adam, nadat hij en Eva van de vrucht gegeten hebben die ze niet mochten eten, van de boom van kennis van goed en kwaad. Nadat ze dat gedaan hadden beseften ze hun naaktheid en verborgen ze zich voor God en elkaar. En is dat niet precies de kritiek die we geven op het individualisme, dat mensen zich verbergen voor elkaar en onvindbaar zijn? Of dat voortkomt uit schaamte of uit de angst voor de kwetsbaarheid van het naakt-zijn is niet relevant. In de vraag: 'waar ben je?' maakt God duidelijk dat de mens niet alleen is, dat de vrijheid geen absoluut gegeven is. Dat wordt ons wel aan gepraat. We zijn vrij om te doen en te laten wat we willen, we kunnen alles kiezen, althans op papier. Zygmunt Bauman stelt dat er een vrijheid *de jure* en *de facto* is. Voor de wet (*de jure*) zijn we vrij en hebben we dus ook niemand om de schuld te geven van onze eigen ellende. En dus proberen we alles te verzekeren en te beveiligen. Nu kan het zo zijn dat we voor de wet vrij zijn, maar dat zijn we in feite niet (*de facto*). De werkelijke situatie is dat we vaak geen controle hebben over ons leven. We worden nog steeds ziek, komen in ellende terecht of we zijn minder vrij om te kiezen dan we willen.¹⁰ We hebben een hypotheek die betaald moet worden, de banen verdwijnen ineens omdat 'de markt' daarom vraagt. We moeten flexibeler worden in ons werk, sneller ontslag is mogelijk en de WW gaat korter duren, onder het motto dat we dan geprikkeld worden om bij te blijven en goed te zorgen voor onze eigen scholing. Het maakt ons flexibeler en kwetsbaarder. Vrijheid en zekerheid zijn twee zaken die namelijk moeilijk samen gaan. Dat is onze Tantulus kwelling.¹¹ Als we meer vrijheid willen, gaat dat ten koste van zekerheid. Willen we meer zekerheid, dan verliezen we een deel van onze vrijheid. De zekerheid van de zorgende aanwezigheid van God is verloren gegaan met het verlangen naar meer vrijheid van Adam en Eva. Datzelfde patroon zien we nu ook. Samenlevingen zijn open geworden door de globalisatie en dat is de primaire oorzaak van ongerechtigheid. Markten zonder grenzen hebben een grenzenloze onrechtvaardigheid. Deregulering levert ook een globale wetteloosheid op.¹² Het zijn altijd de zwaksten die de rekening betalen.

Ons individualisme en onze autonomie hebben God nodig als de Ander ons bevraagt.

"Wij zijn er immers allemaal van overtuigd, dat de menselijke autonomie op een uiteindelijke heteronomie berust en dat de kracht die zulke bewonderingswaardige effecten voortbrengt, de kracht die kracht geeft en beschaving verwekt, God heet."¹³

God komt van de andere kant en neemt een andere leefregel mee. Ik kies hier bewust voor de term andere leefregel omdat het woord Thora niet een wet is zoals wij die kennen, het zijn leefregels of richtlijnen. God neemt onze autonomie niet af, maar beperkt deze. Onze autonomie staat in relatie tot de Ander, die God heet. Ze doorbreekt 'ons vrolijk rondgaan'. Er

---

¹⁰ Zygmunt Bauman, *Liquid modernity*, Cambridge 2000 p. 38-39

¹¹ Zygmunt Bauman, *Community- seeking safety in an insecure world*, Cambridge 2001 p.7 e.v.

Tantalus had nektar van de goden gestolen en werd als straf tot aan zijn nek in het water gezet, terwijl boven hem voedsel bungelde. Elke keer als hij greep naar het voedsel kwam het voedsel even hoger te hangen zodat hij er niet bij kon. Als hij dorst had en zijn kin liet zakken, zakte het water met hem mee.

¹² Zygmunt Bauman, *Liquid times – living in an age of uncertainty*, Cambridge, 2007 p.7 en 8

¹³ Emanuel Levinas, *Een godsdienst voor volwassenen* in Emanuel Levinas, *Het menselijk gelaat*, Baarn 1982 (vijfde druk). Aan de spelling kan men zien dat het uit de jaren tachtig van de vorige eeuw komt.

zijn voor Levinas twee manieren om om te gaan met de individuele autonomie en de vrijheid van de mens.

Eén van de oplossingen tegen het individualisme en de vrijblijvendheid is die van de totaliteit. Het individu wordt ondergeschikt gemaakt aan het collectief en daarin ontkent. De mens is geroepen tot gehoorzaamheid en heeft slechts te volgen. 'Leer mij volgen zonder vragen' is daarvan de uitdrukking. Dat neemt de autonomie weg. Een gemeente die deze kant op gaat zou daarom ook de eigen autonomie moeten opgeven en dan komen we in een hiërarchisch kerkmodel terecht, die de baptisten altijd hebben afgewezen. Een gemeente die autonoom wil zijn, zal ook de autonomie van het individu moeten erkennen. Maar dan wel een autonomie die gelegen is God. En dan zijn we bij de tweede manier van omgang met autonomie en vrijheid. "Waar ben je?"¹⁴ Dat is wat God vroeg aan Adam. Als we verder lezen is het opvallend dat God Adam en Eva niet dood maakt, maar dat Hij hen blijft erkennen als zijn schepselen. Hij maakt voor hen kleren en stuurt ze weg uit het paradijs. De relatie is niet meer wat het geweest is, ze is ook niet verdwenen. God blijft een relationele God die wil zorgen voor mensen.

Waar is je broeder?

Adam en Eva krijgen twee zonen: Kaïn en Abel. Twee veelzeggende namen. Kaïn wat sterke of smid kan betekenen, in beide gevallen heeft hij de nodige spierkracht in de mouwen. Abel betekent stofje, het stelt ook niets voor. De spanning tussen die twee wordt voelbaar in vers 8 van Genesis 4. "Kaïn zie tegen zijn broer Abel." In de Nederlandse vertaling van het NBG staat er dan: "Laten we in het veld gaan." Maar dat staat er in het Hebreeuws niet. Daar zegt Kaïn niets en dat is volgens Levinas veelzeggend.¹⁵ De relatie wordt verbroken, er is geen communicatie. Dat is dodelijk. Na de moord is het God weer die optreedt: Waar is je broeder? Kaïn is niet autonoom om te doen en te laten wat hij wil, God roept hem tot verantwoording. De mens is niet alleen geroepen om de relatie met de Schepper te onderhouden, maar ook met de medemens, de ander. De menselijke autonomie berust ook hier op de heteronomie. De ontmoeting met de ander, zeker als de ander onmachtig is, een Abeltje, maakt dat we verantwoordelijk worden voor de ander, vanuit onze verantwoording aan God. Achter de ander staat de Ander, zoals we ook kunnen lezen in Matteüs 25.

Naast het verbreken van de persoonlijke autonomie is hiermee ook de gemeentelijke autonomie verbroken. We zijn geroepen tot ontmoeting en die ontmoeting maakt dat we niet langer in onszelf kunnen rondlopen. De gemeente is er voor de ander in de omgeving, vooral voor slachtoffers van geweld en misbruik. Waar is je broeder geldt ook gemeenten, ook al spreken we dan van zustergemeenten. Onze autonomie als gemeente krijgt alleen vorm in onze verantwoordelijkheid naar elkaar. Ik gebruik daarom liever dat we zelfstandige gemeenten zijn die afhankelijk zijn van God en elkaar.

Conclusies

De nadruk op autonomie in deze tijd is een valkuil in de gemeenten. De gemeente en het gemeentelid starten met Jezus Christus. Hun autonomie is gelegen in de heteronomie, in de relatie met God en met de ander. We moeten voorbij gaan aan het huidige autonome denken. Dan ook kunnen we verantwoordelijke gemeenteleden krijgen en verantwoordelijke gemeenten. Op beide niveau's zijn we er niet voor onszelf, maar voor de ander, die ons verandert en ons verantwoordelijk maakt. De Unie van Baptistengemeenten en de ABC-gemeenten zouden dat ook mee moeten nemen in hun nadenken over samenwerking of fusie.

---

¹⁴ Genesis 3 vers 9

¹⁵ Ik heb bij het maken deze gedachtengang van Levinas niet direct terug kunnen vinden in de boeken en doe dit dus uit mijn geheugen.

Stellingen

1. De gemeente die zich beroept op autonomie binnen de Algemene Vergadering tornt aan het recht op correctie binnen de gemeente.
2. De gemeente die zich beperkt tot de zondagmorgen luistert niet naar Christus als Heer van de gemeente.
3. Autonomie hoort bij de moderne tijd, in deze post-moderne tijd kunnen we beter spreken van een relationele gemeente.